

Duurzame landbouw en het Friese landschap

oktober 2018

PANEL FRYSLÂN

Panel Fryslân is onderdeel van het Fries Sociaal Planbureau

Landbouw en het Friese landschap

1.828
RESPONDENTEN

De landbouwsector is van oudsher erg belangrijk voor Fryslân. Deze sector zorgt voor voedsel, bedrijvigheid en werkgelegenheid. Naast deze economische betekenis levert de landbouw ook een belangrijke bijdrage in de vormgeving van het Friese landschap. Ruim driekwart van het landoppervlak van Fryslân bestaat uit landbouwgrond (CBS, 2018). Waar eerder schaalvergroting binnen de land-bouw het meest belangrijk was is tegenwoordig steeds meer aandacht voor verduurzaming van de sector. Denk hierbij aan discussies over biologische landbouw, natuur- en landschapsbeheer, milieu, weidevogels, biodiversiteit en de open ruimte. Duurzaamheid is een heel breed begrip en kan op velerlei manieren worden ingevuld. In deze rapportage gaan we in op duurzame landbouw in relatie tot het Friese landschap. Samen met de Fryske Akademy is een vragenlijst ontwikkeld om te achterhalen hoe de inwoners van Fryslân hier tegenaan kijken. Wat vinden zij van duurzame landbouw? Voelen zij zich verbonden met de agrarische sector? Hoe kijken zij aan tegen deze sector? Wat vinden zij van het Friese landschap en zien zij vooruitgang of juist achteruitgang? Hoe goed vindt men zichzelf op de hoogte van duurzame landbouw? Op deze en vele andere vragen wordt in deze publicatie antwoord gegeven.

Inwoners van Fryslân geven hun betrokkenheid bij de agrarische sector een krappe voldoende, als rapportcijfer geven zij een 6,2. Daarbij geeft driekwart aan op één of andere manier verbonden te zijn met de agrarische sector. Ze hebben kennissen, vrienden of familie die in de agrarische sector werkzaam zijn of zijn geweest. Of ze hebben zelf in of met de sector samengewerkt of doen dat nog steeds. De verbondenheid met het Friese landschap is een stuk hoger met het gemiddelde cijfer van een 7,8. De mensen die op één of andere manier betrokken te zijn bij de agrarische sector geven een punt hoger (8,1) voor hun verbondenheid met het landschap dan degenen die geen binding hebben met de sector (7,1).

Manieren van verbonden zijn aan de agrarische sector (in procenten)

76%
is op minimaal een
van deze manieren
betrokken

Rapportcijfer
verbondenheid met
het Friese landschap

7,8

Rapportcijfer
betrokkenheid bij
de agrarische sector

6,2

PANEL FRYSLÂN

Een kloof tussen boer en burger?

De Nederlandse landbouw heeft na de Tweede Wereldoorlog een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Het motto na de oorlog was 'nooit meer honger'. Met dit motto in het achterhoofd is de landbouw getransformeerd tot een hoogproductieve, kennisintensieve, internationaal concurrerende en economisch zeer efficiënte sector. Niet alleen om te voorzien in de behoefte van burgers aan betaalbaar voedsel, maar ook om te produceren voor de export tegen zo laag mogelijke prijzen ([Planbureau voor de leefomgeving, 2018](#)). Deze schaalvergroting heeft in het landschap sporen nagelaten die door sommigen worden betreurd: gelijkvormige akkers, grotere monoculturen, minder bloemrijke weiden en afnemende populaties van weidevogels. Populaire campagnes als 'Red de rijke weide!' en 'Kening fan 'e Greide' getuigen van een waardenconflict tussen de pijlers van de intensieve landbouw en de burgers die de afgelopen jaren meer waarde zijn gaan hechten aan biodiversiteit, duurzaamheid, dierenwelzijn en een lokale, circulaire economie van streekproducten. Daarnaast is het aantal agrariërs in de afgelopen decennia afgenomen. Steeds minder burgers komen in direct contact met 'boeren' ([Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2018](#)). In de media wordt daarom wel gesproken over een 'kloof tussen boer en burger'. Zij lijken elkaar steeds minder goed te begrijpen. Hoe ervaart het panel deze 'kloof' en hoe kijken zij aan tegen de boeren in Fryslân?

Een kloof tussen boer en burger?

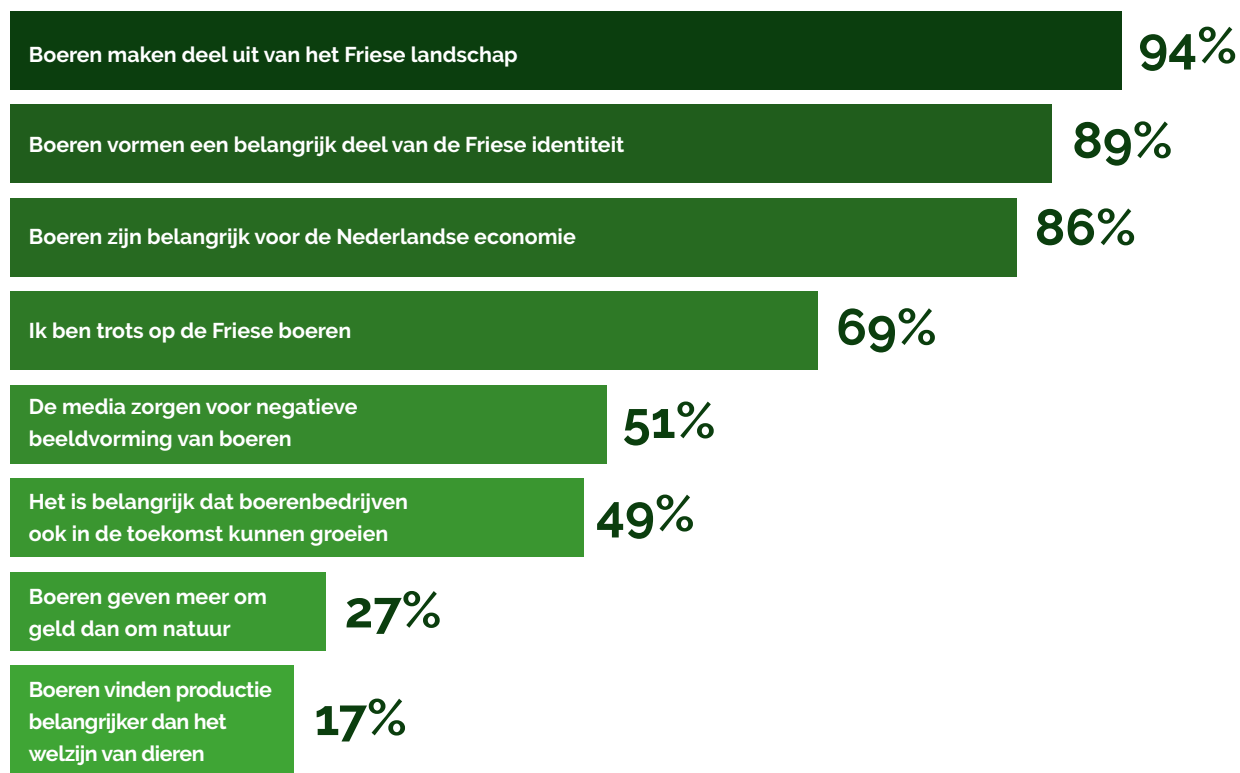
Een 6 voor de kloof

Aan de panelleden is na een korte uitleg* gevraagd hoe zij aankijken tegen deze 'kloof'. Hoe groot of klein vinden zij de kloof tussen boer en burger? Hoe hoger het cijfer hoe groter zij de kloof ervaren. Zij geven een 6,1 voor de ervaren kloof tussen boer en burger. De ervaren kloof lijkt mee te vallen. Hierbij valt op dat de kloof als groter wordt ervaren onder de jongere leeftijdscategorieën**. De mensen tussen de 18 en 35 geven een halve punt hoger (6,4) dan de 75-plussers (5,9).

Friese inwoners positief over boeren

Inwoners van Fryslân zijn overwegend positief over de boeren en omarmen boerenbedrijven als deel van het Friese landschap en de Friese identiteit. Een grote meerderheid vindt de boeren belangrijk voor de Nederlandse economie en tweederde geeft aan trots op hen te zijn. Een minderheid vindt dat boeren meer om geld en productie geven dan om de natuur en het welzijn van dieren. Over het belang van groei van boerenbedrijven zijn mensen verdeeld. Ongeveer de helft vindt dat boerenbedrijven in toekomst ook moeten kunnen groeien. Lager opgeleiden vinden dit vaker (58%) dan hoger opgeleiden (42%).

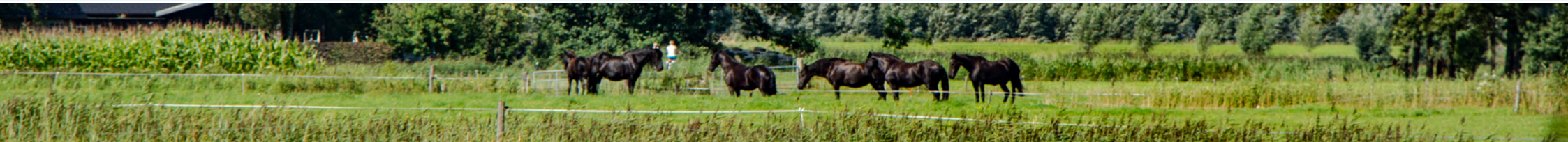
Stellingen over boeren, percentage (zeer) mee eens

*Uitleg: De afgelopen decennia is het aantal agrariërs afgenomen. Steeds minder burgers komen in direct contact met boeren. Daarom wordt in de media wel gesproken over het wederzijdse onbegrip tussen boeren en burgers, ook wel eens 'kloof' genoemd. Wij zijn benieuwd naar uw mening over de boeren in Fryslân. Hoe groot of klein vindt u de 'kloof' tussen boer en burger? Geef u alstublieft een cijfer tussen de 1 en 10. Het cijfer 1 staat voor zeer klein en het cijfer 10 voor zeer groot.

** Opgenomen in regressiemodellen: leeftijd, gender, stad of platteland, opleiding, verbinding agrarische sector, geboren Fries. Alleen significante effecten vermeld.

Het Friese landschap

De inwoners van Fryslân zijn dik tevreden met het Friese landschap. Als rapportcijfer geven zij gemiddeld een 7,7. Slechts 5% geeft een onvoldoende. De schaalvergroting van de landbouw heeft ook invloed op de inrichting van het landschap. Hoe kijken de panelleden hier tegenaan?

Bijna een derde van Friese inwoners ziet achteruitgang in landschap

Van de Friese inwoners vindt 31% dat het Friese landschap de laatste vijf jaar achteruit is gegaan. Dit is een stuk meer dan het aandeel mensen dat een vooruitgang ziet (18%). Ook ongeveer een derde (34%) geeft aan dat in hun ogen het Friese landschap de laatste vijf jaar gelijk is gebleven. Het overgebleven deel geeft aan niet te weten of dit de laatste vijf jaar is veranderd.

Uit de open antwoorden over de vermeende **achteruitgang** van het landschap komt vooral de afname van de biodiversiteit naar voren. Men ziet een afname van weidevogels, bloemen en een eentoniger landschap. Ook de megastallen en windmolens zijn een doorn in het oog. De mensen die aangeven dat er juist een **vooruitgang** heeft plaatsgevonden wijzen vooral op de toegenomen aandacht voor het landschap. Zij vinden dat er steeds meer moeite wordt gedaan om rekening te houden met landschapswaarden. Zij zien de toekomst positief in. Degenen die aangeven dat het Friese landschap **gelijk** is gebleven lichten toe dat sommige aspecten van het landschap in hun ogen mooier en andere minder mooi zijn geworden, waarmee hun waardering per saldo gelijk is gebleven. Daarbij geven ze aan dat veranderingen in het landschap nodig zijn gebleken om mee te gaan met de tijd, maar dat ze het Friese landschap zijn blijven waarderen.

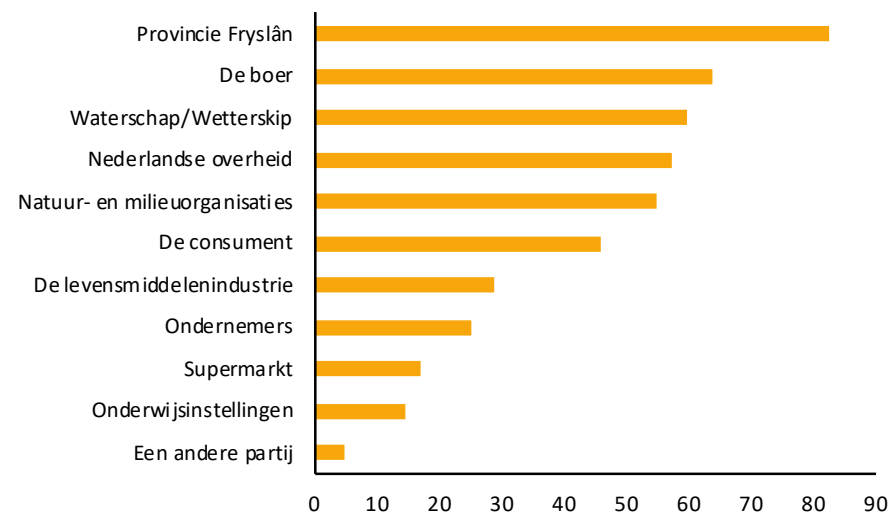
Is het Friese landschap de laatste 5 jaar vooruit gegaan, gelijk gebleven of achteruit gegaan? (in percentages)

Provincie verantwoordelijk voor biodiversiteit

De inwoners van Fryslân vinden de Provincie het meest verantwoordelijk voor behoud van de biodiversiteit in het Friese landschap. De overheden en boeren staan hierbij hoger op de lijst dan de consumenten en supermarkten. Onderwijsinstellingen staan bijna onderaan de lijst terwijl er bijvoorbeeld ook nieuwe kennis nodig is om een ommekeer te bewerkstelligen in het huidige agrarische systeem.

Wie is verantwoordelijk voor behoud biodiversiteit? (in percentages)*

*Telt op tot meer dan 100 procent omdat er meerdere antwoorden mochten worden aangevinkt

Houding tegenover duurzaam eten

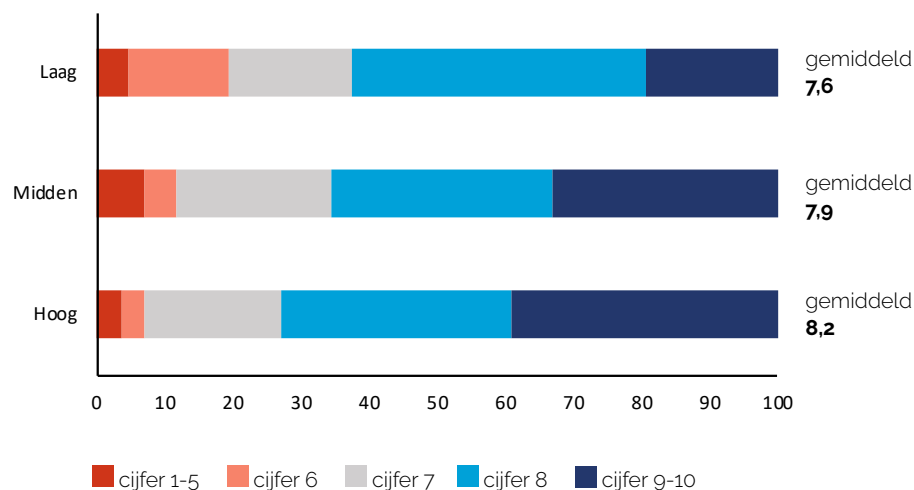
De koers van schaalvergroting lijkt op z'n retour en de roep om meer duurzame vormen van voedselproductie wordt sterker ([Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedsel-kwaliteit, 2018](#)). Dit vergt niet alleen een verandering van de regelgeving, maar ook van de houding en het gedrag van mensen. Consumenten die weten waar hun voedsel vandaan komt en daardoor respect hebben voor producent en product kunnen hier aan bijdragen. Hoe belangrijk vinden de inwoners van Fryslân duurzame voedselproductie? Hoe staat het met de voedselverspilling? Zijn zij bereid meer voor landbouwproducten te betalen als in de productie meer rekening is gehouden met ecologische waarden?

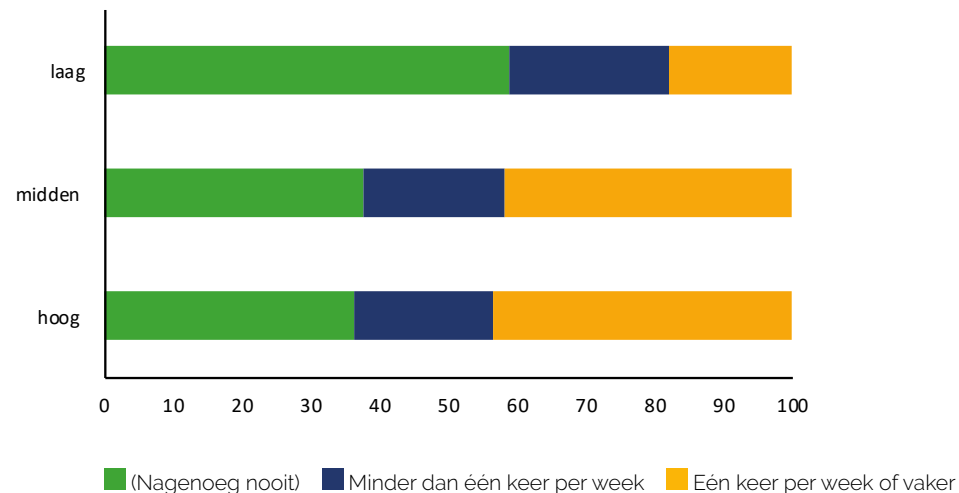
Hoger opgeleiden verspillen vaker voedsel

De inwoners van Fryslân geven een 8 voor het belang van duurzame voedselproductie. Bijna iedereen geeft aan dit in hoge mate belangrijk te vinden. Opleidingsniveau speelt hierbij een rol. Hoe hoger de opleiding hoe meer belang men hecht aan duurzame voedselproductie. Niet alleen aan de productiekant kan worden gewerkt aan verduurzaming, maar aan de consumentenkant is het ook belangrijk dat duurzaam met voedsel wordt omgegaan en bijvoorbeeld geen voedsel wordt verspild. Hoger opgeleiden geven vaker aan dat zij duurzame voedselproductie belangrijk vinden dan lager opgeleiden*. Opmerkelijk is dat zij tegelijkertijd dubbel zo vaak voedsel weggooien. Van de lager opgeleiden geeft 18% aan dat zij wekelijks eetbaar voedsel weggooien terwijl dit bij hoger opgeleiden 43% is.

Verdeling rapportcijfer belang van duurzame voedselproductie, uitgesplitst naar opleidingsniveau

Verdeling frequentie eetbaar voedsel weggooien, uitgesplitst naar opleidingsniveau

* Opgenomen in regressiemodellen: leeftijd, gender, stad of platteland, opleiding, verbinding agrarische sector, geboren Fries. Alleen significante effecten vermeld.

Houding tegenover duurzaam eten

Aanzienlijk deel Friese consumenten heeft aandacht voor duurzaam voedsel

Gedrag waarbij aandacht wordt besteed aan duurzaamheid uit zich bijvoorbeeld in het kopen van lokale producten, seizoensproducten, of producten met een milieu- of dierenwelzijnskeurmerk. Bijna tweederde van de inwoners van Fryslân geeft aan dat zij minimaal wekelijks producten kopen die een milieu- of dierenwelzijnskeurmerk hebben. Hier wordt vooral bij vlees en eieren op gelet. Ruim de helft geeft ook aan erop te letten dat gekochte groenten en fruit uit het seizoen komen of dat ze voedselproducten kopen die in Nederland zijn geproduceerd. Een iets kleiner deel (34%) koopt wekelijks lokale- of streekproducten uit de eigen regio.

Vrouwen vaker bereid om extra te betalen

Mede door de lagere voedselprijzen als gevolg van schaalvergroting is het deel van ons inkomen dat we uitgeven aan eten de laatste decennia sterk gedaald. In 1969 was dit nog bijna 25% van het inkomen (CBS, 2008) en in 2015 was dit teruggelopen naar 11% (CBS, 2017). Hebben we er dan ook geld voor over als door de producent extra aandacht wordt besteed aan duurzaamheid? Ruim driekwart van de inwoners van Fryslân geeft aan dat zij bereid zijn om extra geld te betalen voor een pak melk dat is geproduceerd door een melkveehouderij waar extra aandacht is voor duurzaamheid. Men heeft er dan gemiddeld 35 cent extra voor over. Hoewel opleiding en inkomen hier geen invloed op hebben zijn het wel de vrouwen die meer extra willen betalen dan mannen.*

Zelf gerapporteerd duurzaam koopgedrag voedsel, 1 keer per week of vaker (in percentages)

Top 5 van producten waarbij inwoners van Fryslân letten op milieu- of dierenwelzijnskeurmerken

- 1 Vlees
- 2 Eieren
- 3 Groente en fruit
- 4 Zuivel
- 5 Vis

Top 3 redenen om geen producten met milieu- of dierenwelzijnskeurmerken te kopen

- 1 Te duur
- 2 Ken te weinig producten met een keurmerk
- 3 Andere reden: letten er niet op of geen vertrouwen in keurmerken

* Opgenomen in regressiemodellen: leeftijd, gender, stad of platteland, opleiding, inkomen, verbinding agrarische sector, geboren Fries. Alleen significante effecten vermeld.

Op de hoogte?

In de media wordt de laatste jaren steeds meer aandacht besteed aan het voedsel-productieproces en het boerenleven. In hoeverre vinden burgers zichzelf op de hoogte en waar baseren zij hun kennis en mening over voedselproductievraagstukken op?

Meerderheid bescheiden over eigen kennis

Het grootste deel (53%) van de inwoners van Fryslân geeft aan dat zij zichzelf niet slecht, maar ook niet goed op de hoogte vindt van wat er zich op het gebied van duurzame voedselproductie afspeelt. Het deel dat zichzelf (heel) goed op de hoogte vindt (29%) is wel groter dan het deel dat zichzelf (heel) slecht op de hoogte vindt (18%).

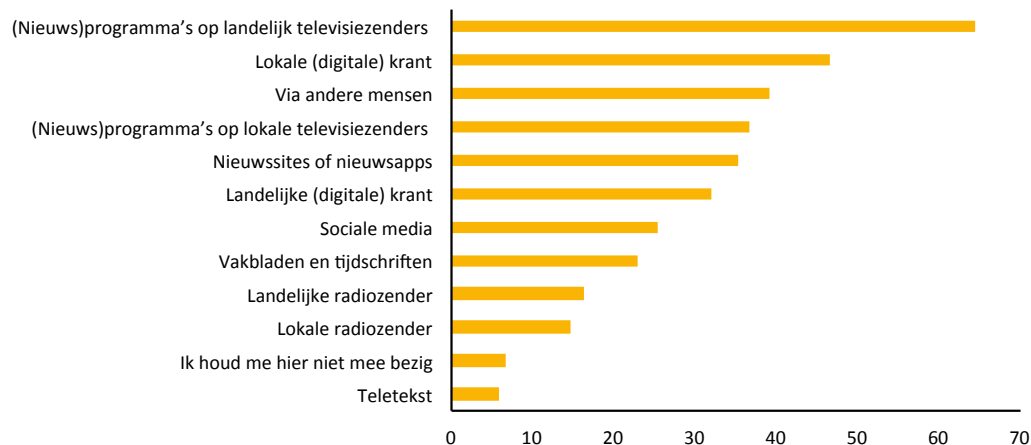
Hoe goed of slecht vindt u zichzelf op de hoogte van wat er zich op het gebied van duurzame voedselproductie afspeelt?

Landelijke televisie en lokale krant meest populair

Bijna tweederde van de panelleden geeft aan dat zij hun kennis en mening over gebeurtenissen die te maken hebben met de duurzame voedselindustrie baseren op programma's op de landelijke televisie. Hierna volgen de Friese kranten en het sociale netwerk (via andere mensen). Radio is hiervoor minder populair.

Kennisbronnen duurzame voedselproductie, rangorde in procenten*

* Telt op tot meer dan 100 procent omdat er meerdere antwoorden mochten worden aangevinkt

Kennisquiz

Aan het panel zijn 9 kennisvragen voorgelegd over Friese weidevogels en de agrarische sector. In de opmerkingen aan het einde van de vragenlijst wordt herhaaldelijk genoemd dat men erachter kwam dat men minder wist dan men dacht.

83% Heeft minimaal de helft goed

5% Heeft alle antwoorden goed

De meeste mensen hebben 7 van de 9 goed

Kiebit (Ljip)
88% goed

Welke vogel ziet u hier?

Scholekster (Strânljip)
83% goed

Grutto (Skries)
74% goed

Veldleeuwerik (Ljurk)
56% goed

▶ Weidevogels

De meest herkende vogel was de Kiebit (Ljip), de minst herkende de Veldleeuwerik (Ljurk).

▶ Agrarische sector

Om welke teelt staat de akkerbouw in Fryslân bekend?

pootaardappelen

77%
goed

Hoeveel melk-koeien staan er gemiddeld op een Fries melkbedrijf?

111 koeien

40%
goed

Hoeveel liter melk geeft een gemiddelde Nederlandse koe per dag?

25 liters

59%
goed

Welke dieren produceren de meeste mest in Fryslân?

rundvee

82%
goed

Hoeveel mensen werken er in de Friese zuivelindustrie?

4500 mensen

52%
goed

Veelbesproken onderwerp

Elk onderzoek vragen wij onze leden of zij nog opmerkingen hebben over het onderwerp of de vragenlijst. Dit keer waren het er zo veel dat wij graag een greep hieruit met u delen:

Zinvol om met dit onderwerp bezig te zijn, omdat het dwingt om kritisch naar jezelf te kijken. **We moeten echt werk maken van weide en biodiversiteit; anders zijn er straks echt geen weidevogels meer. Vind oprecht dat onze boeren hun plek moeten houden en dat wij consumenten meer voor hun producten moeten betalen ten gunste van hen.** *Viel af en toe best tegen, met name de vraag over de concrete gegevens over de Friese boeren (en ik heb niet gegoogeld).* **Persoonlijk kan ik niet zoveel met de woorden duurzaam en duurzaamheid. Voor mij heeft het wat een te hoog bla bla gehalte.** *Mijn kennis van de eigen provincie is bescheidener dan ik dacht. Punt van aandacht! Laten de boeren alsjeblieft iets doen aan de bloem/kruidentloze biljartlakens van weilanden, het is beschamend! Je kunt de krant niet openslaan of je komt het woord duurzaam tegen. Word hier wel eens een beetje moe van. Gaat de Nederlander een hoop geld kosten in de toekomst. Dit wordt er niet bij verteld danwel verzwegen. Ik zie dagelijks dat boeren wel degelijk bezig zijn met de natuur en de dieren op hun land. Boer is niet alleen verantwoordelijk. De consument kan door koopgedrag producten beïnvloeden. Maar dan gaat men toch vaak voor het goedkoopste.* *Ik vond het leuk dat er een aantal quizvragen in de vragenlijst zaten. Het maakt je er scherp op, dat je soms een mening over zaken hebt, maar misschien van de feiten en cijfers niet goed op de hoogte bent. Ik heb de vragen als een Fries ingevuld, dus behoudend! Ik miste bij een vraag de mogelijkheid om aan te geven dat ik zelf wel met boerinnen, boeren, of een imker praat. Ik leer eruit dat mijn kennis van mijn omgeving te oppervlakkig is. Dus: aan het werk...* *Zelf zijn we veehouder en weten maar al te goed dat we het waarschijnlijk nooit goed kunnen doen in de ogen van de consument. Men heeft de mond vol van duurzaamheid, biodiversiteit enz. maar kiezen het goedkoopst. De boeren beheren het Friese landschap, zonder hen zou het een rommeltje worden. Boeren hebben te maken met waanzinnige onzinnige en onredelijke regelgeving. In andere Europese landen is veel meer geoorloofd. Aandacht voor het milieu en de boeren is belangrijk.* *De boeren lopen soms tegen veel regels aan maar willen best wel wat aan het milieu doen als ze beter betaald zouden worden voor hun producten. Tenminste, dit hoor ik nogal eens zeggen...*

Conclusie

Friese inwoners overwegend positief over boeren

Inwoners van Fryslân zijn overwegend positief over de boeren en omarmen boerenbedrijven als deel van het Friese landschap en de Friese identiteit. Een grote meerderheid vindt de boeren belangrijk voor de Nederlandse economie en tweederde geeft aan trots op hen te zijn. Een minderheid vindt dat boeren meer om geld en productie geven dan om de natuur en het welzijn van dieren. Ook wordt de vermeende kloof tussen boer en burger waarover in de media wel wordt gesproken niet als erg groot ervaren.

Veel aandacht voor duurzaam voedsel

De inwoners van Fryslân geven als rapportcijfer een 8 voor het belang van duurzame voedselproductie. Een aanzienlijk deel geeft aan hier bij het doen van de boodschappen ook op te letten. Bijna tweederde van de inwoners van Fryslân geeft aan dat zij minimaal wekelijks voedselproducten kopen die een milieu- of dierenwelzijnskeurmerk hebben. Hier wordt vooral bij vlees en eieren op gelet. Driekwart zegt ook extra te willen betalen als aandacht is besteed aan duurzaamheid. Vooral de hoger opgeleiden geven aan dat zij duurzame voedselproductie hoog in het vaandel hebben staan. Daarentegen verspillen zij ook het meeste voedsel.

Dik tevreden over Fries landschap

Het Friese landschap krijgt als rapportcijfer een 7,7 en slechts 5% geeft een onvoldoende. De schaalvergroting die heeft plaatsgevonden heeft zijn sporen

nagelaten in het landschap. Bijna een derde van de Friese inwoners ziet een achteruitgang van het landschap. Uit de toelichting komt voornamelijk de afname van de biodiversiteit naar voren. Men ziet een terugloop van het aantal soorten weidevogels, bloemen en een eentoniger landschap. Ook de megastallen en windmolens zijn een doorn in het oog. Krap 20% ziet een vooruitgang waarbij zij vooral wijzen op de toegenomen aandacht voor het landschap. Zij vinden dat er steeds meer moeite wordt gedaan om hiermee rekening te houden. Over het algemeen wordt het Friese landschap zeer positief gewaardeerd.

Bescheiden over eigen kennis

Agrariërs voelen zich niet altijd gewaardeerd en hebben het gevoel dat burgers nog maar weinig weten over de herkomst van hun voedsel (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2018). Het grootste deel (53%) van de inwoners van Fryslân geeft aan dat zij zichzelf niet slecht, maar ook niet goed op de hoogte vindt van wat er zich op het gebied van duurzame voedselproductie afspeelt. Het deel dat zichzelf (heel) goed op de hoogte vindt (29%) is wel groter dan het deel dat zichzelf (heel) slecht op de hoogte vindt (18%). Vervolgens zijn aan het panel negen kennisvragen voorgelegd over Friese weidevogels en de agrarische sector. Hoewel een grote meerderheid (83%) minimaal de helft goed heeft beantwoord, is er maar 5% die alle vragen (negen) juist heeft beantwoord. In de opmerkingen aan het einde van de vragenlijst wordt herhaaldelijk genoemd dat men erachter kwam dat men minder wist dan gedacht.

Colofon

Panel Fryslân
Oktober 2018

Bronnen

- CBS 2008 – **Aandeel voeding in huishoudbudget steeds kleiner**
- CBS 2017 – **Bestedingsaandeel huishoudens, bestedingscategorieën**
- CBS 2018 – **Bodemgebruik, uitgebreide gebruiksvorm per provincie**
- Planbureau voor de Leefomgeving 2018 – **Naar een wenkend perspectief voor de Nederlandse landbouw**
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit 2018 – **Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden**

Auteur

Miranda Visser en Dirk Postma

Vormgeving

Jongens van de Jong

PANEL FRYSLÂN
www.panelfryslan.nl

**FRIES SOCIAAL
PLANBUREAU**

Westersingel 4
8913 CK Leeuwarden
T (058) 234 85 00
www.friessociaalplanbureau.nl

Panel Fryslân is onderdeel van het Fries Sociaal Planbureau

Het Fries Sociaal Planbureau wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân